



## XX СТОЛІТТЯ

<https://doi.org/10.33608/0236-1477.2024.03.52-68>  
УДК 82.09

**Сніжана ЖИГУН**, доктор філологічних наук, доцент  
Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України  
вул. М. Грушевського, 4, м. Київ, 01001  
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка  
вул. Л. Лук'яненка, 13-б, м. Київ, 04207  
e-mail: s.zhyhun@kubg.edu.ua  
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1193-2949>

### **ПРИКРАШЕНИЙ, МАРГІНАЛІЗОВАНИЙ, НЕДООСМИСЛЕНИЙ: ЖІНОЧИЙ ДОСВІД В УКРАЇНСЬКІЙ ЖІНОЧІЙ ПРОЗІ ПРО БОРОТЬБУ УПА**

*У статті розглянуто проблему ролі літератури у створенні соціальних рамок пам'яті про жінок-учасниць українських визвольних змагань. Окреслено питання формування колективної пам'яті про жінок у лавах УПА на основі аналізу художнього представлення їхнього досвіду у прозі. Об'єктом дослідження стали повість Марії Остромири «Лемківщина в огні», романи Оксани Забужко «Музей покинутих секретів» і Євгенія Сенік «Бо болить». З'ясовано, що в повісті «Лемківщина в огні» акцентовано внесок жінок у боротьбу, однак не репрезентовано осмислення специфічного жіночого досвіду; в романі «Музей покинутих секретів» висвітлено відмінне переживання війни, зумовлене біологічними чинниками, проте не розкрито ролі жінок у протистоянні агресору; в романі «Бо болить» зафіксовано широкий діапазон жіночого досвіду в лавах армії, але без його інтерпретації й оцінки.*

**Ключові слова:** жіночі студії, гендерні ролі, воєнна проза, пам'ять, сучасна українська література.

Цитування: Жигун С. Прикрашений, маргіналізований, недоосмислений: жіночий досвід в українській жіночій прозі про боротьбу УПА // Слово і Час. 2024. № 3 (735). С. 52—68. <https://doi.org/10.33608/0236-1477.2024.03.52-68>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2024. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Про гендерні особливості колективної пам'яті, що виявляють несприйняття суспільством жіночого воєнного досвіду як вагомого, пише Оксана Іванців:

Її іменем не буде названа вулиця, по якій вона ходила в школу чи університет... Для родин загиблих жінок — це [впоратися з болем. — С. Ж.] особливо складно, бо до всього того горя, яке з ними відбувається, вони ще відчують знецінення. Коли на фронті гине чоловік, наше суспільство вже поволі навчилось давати їхнім сім'ям відчуття гордості та поваги до подвигу. Ця шана допомагає родинам впоратись з горем [9].

Актуальність цього питання посилює щорічне зростання кількості жінок-військовослужбовиць. Попри прийнятий 2018 р. закон про рівні права й можливості чоловіків і жінок в армії, суспільству бракує розуміння внеску жінок у збройний опір і належного поцінування його. Водночас, як зауважує Олеся Хромейчук, розповіді про жіночий досвід «є вагомими... для розуміння самої природи війни» [23, 420].

Загальновідомо, що література є одним з інструментів формування суспільної думки і колективної пам'яті. Здійснюючи селекцію розрізних вражень і впорядковуючи історії, вона закріплює певні ідеї та переконання у суспільній свідомості у формі емоційних образів, що впливають на сприйняття реальності. Тож одним із чинників сучасного розуміння участі жінок у збройній боротьбі є літературна традиція, яка сприяє або чинить опір розвитку нових наративів.

Воєнний досвід є гендерно зумовленим, і ця залежність зростає в уявленнях про нього. Як зазначає Міріам Кук, люди схильні вірити, що «існує поділ на небезпечний фронт — простір чоловіків та вільний від небезпек дім — жіночий простір», проте так ніколи не було [24, 7]. Жанри воєнної прози тривалий час вважалися чоловічою монополією: це переважно були розповіді чоловіків про випробування маскулінності. Тож жіночий воєнний роман сприймався як «помилка / суперечність у терміні» [25, 144]. Цьому сприяло і розширення тематики та акцентування досі маргінальних аспектів війни: досвіду окупації, примусового переміщення, посиленої праці для потреб фронту. При цьому досвід жінок-солдатів як один з аспектів теми є подвійно маргіналізований — як жіночий досвід і як такий, що не відповідає гендерному стереотипу. І навіть тоді, коли в жіночому романі про війну героїня приєднується до армії, розповідь про неї і оцінка її дій може здійснюватися крізь призму чоловічої традиції, що утверджує патріархальну систему цінностей. Тому навіть розповіді про військовослужбовиць не гарантують «обговорення розподілу влади в контексті війни» [23, 425], яке мало би бути найважливішим результатом такого зображення.

Мета статті — окреслити особливості формування колективної пам'яті про жінок у лавах УПА на основі аналізу художнього представлення їхнього досвіду в прозі. Для досягнення цієї мети буде розглянуто аспекти жіночого досвіду в УПА, сформульовані істориками, та порівняно реальний досвід із зображеним у літературі.

Об'єктом дослідження стали твори різних періодів, що демонструють формування трьох відмінних підходів до художнього відтворення жіночого досвіду в лавах армії: повість Марії Остромири «Лемківщина в огні» (1971), романи Оксани Забужко «Музей покинутих секретів» (2009) та Євгенії Сенік «Бо болить» (2023).

Праці істориків дають змогу окреслити реальну участь жінок в УПА. Початково жінок залучала переважно ОУН, доручаючи їм роботу в середках медичної служби, у господарських цілях, відділах пропаганди та як зв'язкових. Однак після приходу на західноукраїнські землі радянської армії і масштабної мобілізації чоловіків кількість жінок зростає не лише в ОУН, а й в УПА. Подальші депортації, які проводила радянська влада, також спонукають жінок приєднуватися до лав повстанської армії. Як підсумовує Олена Петренко, «попри наявність архівних матеріалів і споминів, які акцентують недовіру до жінки як воїна, численні документи та накази підпілля демонструють масштабне залучення жінок до лав УПА» [18, 134].

Оксана Кіс вказує, що залученість жінок до повстанського руху була трирівневою: 1) повноцінна, що передбачала виконання будь-яких завдань на сталій основі; 2) часткова, тобто залучення для зв'язку, розвідки, постачання, але без перебування в лавах; 3) допоміжна, за якої жінки надавали повстанцям притулок, харчі, медичну допомогу тощо [13, 104—105]. У лавах армії перебували переважно молоді особи, які долучалися як із світоглядних мотивів, так і через особисті чи родинні стосунки з бійцями [14, 593].

Дослідники оперують спогадами про участь жінок як зв'язкових, кур'єрів, розвідниць, співробітниць відділів пропаганди, медиків, заготівниць постачання харчів і одягу. Всі ці дії наражали жінок на небезпеку бути затриманими чи вбитими. Крім того, сама праця була ускладнена необхідністю конспірації та важкими умовами. Зв'язок між повстанцями в Україні і за кордоном забезпечувався фізичним передаванням паперових повідомлень, які жінки носили часом на великі відстані через ліс і бездоріжжя у будь-яку пору року й доби. Розвідниці діяли в умовах прямого контакту з ворогом. Працівниці відділів пропаганди жили і провадили свою діяльність у підземних криївках, продукуючи в складних умовах сотні листівок та відозв. У таємних шпиталях жінки надавали першу допомогу, лікували поранених і хворих, часто не маючи найнеобхіднішого.

Водночас спогадів про участь жінок у бойових діях значно менше: «З одного боку, це зумовлено насамперед порівняно незначною кількістю жінок, яких залучали до збройних формувань. Із іншого боку, вірогідно, більшість жінок-вояків загинуло в боях чи було страчено після ув'язнення» [13, 114]. Серед наявних спогадів є як свідчення про успіхи жінок у боях (наприклад, Ольга Горошко керувала загоном повстанців [22, 241—243]), так і згадки про відсутність зброї в жінок [13, 114—115]. Серед документів повстанців є накази 1944 р. про заборону тримати жінок у відділах [4, 129], а документи НКВС 1945 р. містять згадки про за-

гони, що переважно чи цілком склалися з жінок [1, 120]<sup>1</sup>. Про досвід збройного протистояння свідчать і нагороди — хрести бойової заслуги, які вручалися за військові подвиги (з-поміж нагороджених — Ніна Біляченко, Ольга Головінська, Мирослава Гресько, Ганна Липова).

Дослідницька увага спрямована на жіночі практики, зокрема перегляд традиційних уявлень про жіночність, конфлікт між приватним і політичним, зокрема і в особистих стосунках. Приєднуючись до повстанців, жінкам доводилося зрікатися своїх родин (батьків, братів і сестер, а згодом дітей), що не відповідало традиційним очікуванням. О. Кісь зазначає:

Материнські та загалом родинні почуття жінок робили жінок уразливими, перетворювали їх на слабку ланку в організації, що могла поставити під удар безпеку інших повстанців. Фундаментальна, з погляду ідеології українського націоналізму, материнська роль виявилася несумісною з роллю підпільниці, материнство унеможлиблювало чи суттєво ускладнювало подальшу активну участь у боротьбі і фактично виштовхувало жінку з організації [14, 598].

Це вело до жертвування материнськими обов'язками на користь участі в боротьбі, появи так званого солідарного соціального материнства чи до відмови від стосунків із чоловіками.

Ці взаємини мали складний характер. За спогадами самих жінок, співжиття у фактичних шлюбах спонукало їх до виняткової відданості, винахідливості та витривалості у складному повстанському житті й у разі арешту. Загалом, присутність жінок у підрозділі та криївці сприяла налагодженню побуту і психологічної атмосфери, адже «жінки зазвичай виконували традиційні ролі господинь, опікунок і розрадниць» [14, 594]. Втім, чоловіки їхню присутність часто сприймали негативно: вважалося, що жінки деморалізують повстанців, створюють напругу в особовому складі, виказують підпільників у разі загрози або стають причиною зради чи самогубства повстанця [4, 129—131]. Командування не заохочувало стосунків, і навіть на шлюб, який загалом сприймався з повагою, слід було отримати дозвіл. Позашлюбні взаємини могли стати приводом для покарання — усунення з посади (жінок) чи навіть страти (чоловіків). Однак умови, у яких перебували повстанці, не дозволяли повністю викоринити випадки домагань чи насилля [4, 133—136; 5, 218—219].

Окремою сторінкою жіночого досвіду є цілеспрямоване використання їх радянськими спецслужбами у боротьбі з підпіллям. О. Петренко вказує на те, що арешти повстанців після приходу радянської армії збіглися в часі з масовим залученням жінок до УПА, через це в її лавах виникли нарікання [18, 137]. Упередженість повстанців до жінок в армії була використана радянськими органами для маніпуляцій: жінок масово арештовували, викликаючи підозри до них, залякували, катували, шантажували близькими людьми й вводили в оману виставами нападу повстанців, яким найбільш затяті жінки розповідали все, що знали [3]. Заганяючи жінок у пастки зради, радянські спецслужби досягли не лише руйнування повстанської мережі, а й символічного знецінення самої боротьби.

<sup>1</sup> Залучаю ці дані, попри сумнів щодо їх загальної об'єктивності.

Радянська література була частиною заходів із нівелювання і замовчування жіночого внеску в опір радянзації. Тож образи бандерівців були гендеризованими. Як указує О. Петренко, «українських націоналістів» «представляли як чоловічу банду, а жінки або грали пасивну роль, або їх використовували чоловіки-націоналісти з ідеологічною метою» [19, 143—144]. Зображати дієвих підпільниць література уникала, щоб читач не запідозрив, що НКВС тероризував жінок. О. Петренко зазначає про такі особливості зображення жінок у антирадянському підпіллі: 1) їх показували як жертв, уведених в оману або скривджених «бандерівцями»; 2) залученість жінок у боротьбу тлумачилася родинними зв'язками чи коханням; 3) моральний занепад жінок (легкодоступність, схильність до алкоголю й агресії, меркантильність і жадібність) поєднувався із прагненням «душевного звільнення», що врешті допомагало їм перейти на бік радвлади [18, 144—149]. Тобто жінок репрезентували як аморальних жертв, придатних для впливу влади.

Драматизм жіночого досвіду, який виявляють історичні дослідження, дає широкий простір для формування різноманітних напружених фабул і впливових нарративів. Біографічні праці, що розкривають долі підпільниць Катерини Зарицької [15], Людмили Фої [10], Галини Голояд [12], Галини Дидик [17], свідчать, що жіночі історії здатні суттєво розширити суспільні уявлення і про внесок жінок у національно-визвольну боротьбу, і про сутність війни загалом.

Зображення в літературі жіночого досвіду УПА варто розглядати як прагнення відновити жіночу історію і протидіяти чужим нарративам. Повість «Лемківщина в огні» Марії Остромири (Марії Лози-Маковської, 1900—1969) була написана як відповідь польським інтерпретаціям, а перевидання 1992 р. покликане протистояти радянським. У передмові письменниця пояснює появу твору своїм захопленням спогадами-хроніками командира Хріна (Степана Стебельського) і чотового Островерха (Олекси Конопядського) (видані 1953 р.), прагненням надати їм форми повісті. Однак вона ще довго відкладала її написання, якби не книжка Яна Герхарда «Łuny w Bieszczadach»<sup>2</sup> (1959): «Прочитавши книжку Герхарда «Łuny w Bieszczadach», в якій на 636 сторінках автор із садистичною насолодою паплюжить УПА, я рішилась написати цю історичну повість «Лемківщина в огні»» [16, 14]. Публіцистичне начало в повісті передбачало виразний виховний вплив на читачів. Уважний реципієнт може реконструювати також іншу мотивацію — бажання вписати жінку в досі чоловічі історії, що загалом є реалізацією класичної для жіночого письма стратегії.

Головною героїнею повісті Марії Остромири, поруч Хріна та Островерха, є друкарка тактичного відтинка «Маківка» Тетяна<sup>3</sup>. Це реальна особа, що фігурує у спогадах Хріна, авторка передмови до спогадів

<sup>2</sup> Повість мала дванадцять перевидань, що в сумі склали п'ятсот тисяч накладу. В часи Польської Народної Республіки входила до шкільної програми.

<sup>3</sup> Справжнє ім'я — Анна Черешньовська; втім, за даними електронного архіву Українського визвольного руху — Анна Вишневецька: <https://avr.org.ua/viewDoc/9624>.

чотового Острроверха. Командир Хрін дав Тетяні неординарну характеристику, представляючи до відзнаки: «Вояк і співпрацівник найкращих вояцьких прикмет. Відважна, притомна в найбільш грізній ситуації, фанатик нашої ідеї і боротьби» [див.: 6, 284]. Так само прихильний він і у своїх спогадах, загалом позитивно оцінюючи участь жінок у бойових підрозділах:

Тут в Україні я запримітив в низах дивне поняття про дівчат: будьте вони пішли в підпілля тільки для романсів. Мені, як воякові і командирові, приходиться сказати тверде слово: «Неправда. Вони записали себе сотнями геройських чинів, хоробрістю на полі бою і відвагою. Невтомною, муравлиною працею біля писальних машин в криївках, не бачучи нераз роками цивільного населення» [21, 402—403].

Наводячи численні приклади, С. Стебельський спростовує звинувачення жінок у виказуванні підпілля. Авторка повісті поділяє цю позицію.

Емоційним центром хронологічної розповіді про боротьбу кількох підрозділів УПА з Лемківщини є образ Тетяни, чия історія реконструйована зі спогадів командирів. Дочка вчителя, вона рано втратила матір і також готувалася стати вчителькою, але не змогла лишитися осторонь боротьби за національне визволення. Шлях воїна вона обирає осмислено, керуючись патріотичними міркуваннями. В УПА зустрічає кохання, але з командиром Бором (Василем Шишканинцем) вони служать у різних підрозділах, а в лютому 1948 р. він гине, тож ця лінія сюжету не визначальна. Основна увага читача прикута до перебігу боротьби і ролі жінок у ній.

Повість розкриває широкий спектр завдань і обов'язків, які виконувала жінка в УПА, почергово чи одночасно. Головна героїня на початку твору є розвідницею, згодом перебирає обов'язки медичної сестри, потім стає друкаркою-документоводкою та працівницею агітаційного відділу, під час зимівлі виконує функції завгоспа, психолога та кухаря, а після виходу з криївки бере участь у боях. Авторка акцентує конкретні досягнення Тетяни: завдяки її розвідданим повстанці виграють важливий бій, її опіка допомагає одужати командирю Бору (так само як медикиня Богдана рятує руку командирю Хрину), Тетянина організованість полегшує зимівлю тощо. Врешті, завдяки її праці ми маємо спогади обох командирів. Високу оцінку Тетяні та її діям дають герої-чоловіки, які підносять її внесок у боротьбу:

Навіщо ж нам сягати до історії інших народів, як у нашій українській історії мали ми такі світлі жіночі постаті. Але її, Тетяну нашу, взагалі з ніким порівнювати не можна. Це ж бо зовсім відокремлене поняття героїства. Це не одноразовий героїчний спалах-порив, наче блиск метеора. Це ж повстанська героїня, що роками вже, день-у-день, жертвує своє життя і по-геройськи несе тягар суворих і важких повстанських обов'язків [16, 203].

Тож, попри те що своїм завданням авторка визначає «подати в правдивому наświetленні дії УПА» [16, 14], її історія про роль жінки в УПА має більше значення. М. Остромира показує, що впродовж війни

неможливо бути лише друкаркою: кожен, хто перебуває в лавах армії, має зброю і використовує її (Тетяна неодноразово бере участь у боях). Водночас авторка підкреслює значення жінок-друкарок: вони документували перебіг війни і зберігали пам'ять.

Історія запису спогадів чотового Островерха втілилася в окрему лінію повісті. Її матеріалом стала передмова Тетяни до видання 1953 р. У цьому тексті вона розповідає біографію Островерха, свої зустрічі з ним та власну роль у цих спогадах. Вона переконала вояка написати їх, але отриманий текст був сухим і стислим. На її прохання розширити спогади чотовий відповів, що не надає їм вагомому значення. Оскільки він мав лише п'ять класів освіти, то писав гірше, ніж розповідав. Тому, коли з квітня 1948 р. Тетяна перебувала з Островерхом в одному підрозділі, вона почала фіксувати його розповіді, опрацювавши так 95 сторінок. Але лише фіксацією її робота не обмежилася.

Я зауважила, що в своїх оповідях він не раз пропускав деякі важливі епізоди. Робив це, мабуть, з огляду на мою присутність. Зате вдень, коли я працювала над звітами, в оповіданнях перед вояками повертався до цих епізодів. Тоді я вдавала, що далі працюю, а тим часом пильно записувала його розповідь [21, 212].

— зізнається вона. Свою увагу до цих спогадів Тетяна пояснює тим, що важливо пам'ятати не лише полководців, а й командирів середньої ланки, адже «завдяки їхньому героїству і здібностям, їхньому командуванню в бою віч-на-віч з ворогом здобувалося перемогу і славу» [21, 215].

Повість закінчується смертю Островерха в бою і промовою Хріна про необхідність «упорядкувати й переписати на машинці спомини чот. Островерха. Оці спомини й будуть найкращим пам'ятником на його могилі. Та не тільки на його могилі, але й на могилах усіх наших поляглих борців» [16, 260]. Таким чином авторка підкреслює значення Тетяниної роботи. За межами твору залишилась інформація про те, що Тетяна дописує свою передмову до спогадів 14 вересня 1948 р., а 21 вересня гине (за офіційною версією, випадково смертельно поранила себе).

Стратегія повісті — акцентувати жіночий досвід у межах тогочасного художньо-документального нарративу — не сприяла поглибленню розуміння специфіки жіночого воєнного досвіду чи виявленню складних і суперечливих аспектів у його оцінці. Зображаючи Тетяну, авторка цілком уникає теми тілесності. Кохання Тетяни і командира Бора показане як обмежене у фізичних проявах. Як свідчать інтерв'ю, що їх провели науковці, частина жінок справді прагла уникнути сексу, щоб уберегтися від можливих наслідків [14, 596]. Однак це не був загальнопоширений вибір, натомість у повісті, де діють кілька жінок, інші (відмінні) історії не представлені.

Покладаючись на текст спогадів С. Стебельського, авторка зображує шанобливе поклоніння Тетяні бійців підрозділу, які бачили в ній «уособлення України», адже вона «така ж незбагнута, недосяжна і чарівна» [16, 257]. На тлі цього прикрашання реальність постає особливо драматичною. Марта Гавришко, ведучи мову про ретушування і замовчування інформації у спогадах, апелює до свідчень Хріна:

Автор досить розлого пише про машиністку тактичного відтинка (ТВ) «Маківка» Анну Черешньовську («Таню»), до якої мав глибоку прихильність, однак ані словом не згадує про її згвалтування хорунжим «Мироном», про що йому точно було відомо, судячи зі спогадів невідомого повстанця із сотні «Хріна», які зберігаються у приватному архіві Миколи Лебеда [4, 127].

Нічого подібного читач повісті М. Остромири не може припустити. Ні другорядні, ні епізодичні персонажі не дають підстав непокоїтися про безпеку жінок у повстанському середовищі. Патріотична мотивація героїв є основою їхніх характерів і, у розумінні авторки, не сумісна зі злочинами.

М. Остромира у повісті «Лемківщина в огні» відновила присутність жінок у лавах УПА, акцентувала їхній внесок у боротьбу і пам'ять про неї, але зробила це у спосіб додавання жіночого образу до чоловічого нарративу, не привертаючи уваги до специфічного жіночого досвіду, викликів і травм.

Роль жінок у збереженні пам'яті поєднує повість Марії Остромири із романом Оксани Забужко «Музей покинутих секретів», написаним у докорінно іншій, постколоніальній ситуації. Тема боротьби УПА трактується не як зразок для виховання наступних поколінь, а як складник колоніальної травми, що потребує рефлексій. Дослідники інтерпретують роман О. Забужко як прагнення показати важливість заповнення історичних лакун «внутрішнім екзистенційним знанням» [7, 134], яким у творі наділені жінки. Володіння таким знанням визначає їх як відповідальних за збереження національної пам'яті, що трактується як прояв тягаря репрезентації (Ніра Ювал-Девіс), який колоніальні суспільства накидають на жінку. За спостереженням Катерини Буцької,

основними ознаками жіночого простору пам'яті є важливість домашнього мікрокосму, що протиставляється публічному дискурсу; особлива деколонізаційна роль інтимних відносин; увага до тілесного, сексуального виміру життя; тісний зв'язок еротичного досвіду і містичного знання про події минулого [2, 100].

Однак увага до функції жінки зберігати пам'ять у колоніальному суспільстві маргіналізувала історію жінки-учасниці збройної боротьби. Досвід і значення Олени Довгань применшено обраним способом нарації: 1) розповідь про Другу світову війну стає історією про подвиги чоловіка, закоханого в упівку Олену Довгань, а не про неї саму; 2) нарація не репрезентує теми бойового досвіду Олени, замінюючи його на емоційний; 3) текст позиціонує жіночу історію не як документальну розповідь, а як ірраціональне одкровення, яке з'являється героям у сні. У післямові авторка наголошує, що опрацювала архівні джерела та усні історії про УПА, тому фрагментарність, з якою відтворено життя Олени в підпіллі, стає наслідком не браку джерел, а суспільної маргіналізації жіночого досвіду.

За сюжетом, журналістка Дарина Гощинська вирішує зняти фільм про упівку Олену Довгань, яку бачить на архівній фотокартці. Для цього знайомиться з нащадками родичів, шукає в архівах СБУ, але з'ясує, що справу було знищено. Відтак головним джерелом інформації стають сні, які бачить обранець Дарини (він є родичем Олени). Тож емоцій-



на, драматична, але вигадана історія замінить у Дарининому фільмі нез'ясоване минуле.

У снах герой бачить повстанця Адріяна Ортинського, закоханого в Олену. Він бере участь у боях і контррозвідувальних операціях, зазнає поранення. Натомість розповідь про участь Олени в УПА фрагментарна і маргінальна. Втім, суб'єктність героїні незаперечна: вона зголошується до лав ОУН, а згодом УПА з патріотичних міркувань, а не під впливом кохання; вона має військовий фах радистки, пройшла вишкіл, тобто її участь не була принагідною.

Втім, суб'єктність Олени обмежена і не розкриває внесок у боротьбу з агресором. З наведеної в тексті анкети відомо, що вона служила від березня 1944 р., але інформацію про підвищення, відзначення, поранення, покарання, оцінку начальства сховала «бура пляма». Колега Дарини формулює знецінювальну заувагу:

...і що ти за героїню, тіпа, знайшла, що раз уже взялась за упівську тему, то чому не береш когось дійсно козирного, якогось геройського пацана, що мочив штабелями спершу німців, потім наших, пардон, в смислі москалів, — а потім ще й де-небудь у ГУЛАГу повстання очолив, оце було б діло, а ти якусь баришню з друкарською машинкою вибрала... [8, 248].

Важливо, що машинки на фото, яке вони розглядали, немає, це лише суспільне упередження щодо можливості жінок. У тексті ця заувага не спростовується, робота радистки не висвітлюється, хоча ця діяльність мала бути частиною складних операцій. Завдання, які виконувала Олена в УПА, лишилися поза сюжетом.

Головна історія, що висвітлюється в романі про Олену, — це кохання. В неї закохані два повстанці: Адріян і Михайло (Стодоля), з-поміж яких вона помилково обирає Стодолю. Вже йшлося про те, що керівництво УПА не схвалювало і перешкоджало дошлюбним стосункам та фактичному співжиттю повстанців із жінками (в армії і поза нею), оскільки «особисте життя підпільників та упівців значно підвищувало ризик витоку інформації, розконтспірування організації та арешту або ліквідації членів» [4, 129]. НКВС системно використовував фізичний і моральний вплив на жінок повстанців у боротьбі з підпіллям. Проте в романі «Музей покинутих секретів» ситуація протилежна: не Олена, а її обранець Михайло, завербований НКВС, виказує Адріяна і розміщення криївки, тобто жінки в романі стійкіші та надійніші за чоловіків (інша героїня, Рахеля, відмовляється від співпраці з МВС, не зраджує Адріяна ціною свого життя).

Попри те що авторка розгортає романтичні стосунки своїх героїв у цілком достовірних параметрах, вона не акцентує історично зумовлені особливості й не створює на їх основі колізії (скажімо, вказує, що Стодоля був командиром Олени, але не дає зрозуміти, що це створювало йому більше можливостей для стосунків із нею, ніж були в Адріяна). Любовна історія актуалізує тілесний, а не соціальний досвід. «Еротичне історіописання» (Тамара Гундорова) виникає як спосіб заперечити ра-

дянський нарратив не лише на рівні змісту, а й форми. Яскрава еротична сцена за участю Адріяна та Рахелі «переписує» радянський нарратив, у якому повсякденність упівців наповнювалася «інтимними сценами, що знецінюються авторами як брудні, прозаїчні та відразливі» [19, 148].

Наприкінці твору з'ясовується, що Олена і ще одна упівка, Рахеля, вагітні, але мотив традиційної ролі жінки в суспільстві, втілений у фразу «жінки не покинуть родити», не реалізується: Олена підривається, не давши життя, а Рахеля народжує сина, якого в неї забирають і який згодом стає офіцером КДБ. Тобто ідея продовження роду сміливих чоловіків не реалізується. Героїні твору не стають берегинями роду, а саме на цю роль жінку програмує роман.

Як слушно помічає К. Буцька, Дарина Гощинська

називає позитивний тест на вагітність «мобілізаційною повісткою», проводячи паралель між материнством і службою в армії (тобто традиційно «чоловічим» способом долучитися до історичних процесів)... Отже, жінка включається в національну боротьбу передусім як матір, коли доєднується до «іншого фронту» — дітонародження — і віддає йому на службу власне тіло [2, 99].

Участь Олени і Рахелі в армії виглядає як помилка, що не дозволила їм реалізуватися по-справжньому. Так роман відновлює замовчуваний тілесний (не лише еротичний) досвід жінок в УПА, але маргіналізує соціальний, уникаючи нарративу про внесок жінок у боротьбу. Як зазначає О. Петренко,

жінки в романі Забужко, попри розкутий формат зображення і загалом ще зовсім не представлену в історіографії тему тілесності та емоцій у підпіллі, являють собою типові портрети незламних, зорієнтованих на чоловіка, ідеологічно стійких героїнь. Їхня головна роль у романі полягає в тому, щоб допомогти апологетичному викладу історії УПА та легітимувати повстанців як ідеальних борців за незалежність України [19, 153].

Це завдання відсуває відновлення автентичного жіночого досвіду на маргінес.

Повість Марії Остромири і роман Оксани Забужко, хоч і репрезентують жіночий досвід в УПА у цілком протилежний спосіб (як внесок у боротьбу і як нереалізоване материнство), мають спільний знаменник, оскільки оцінюють його з позицій ідеології націоналізму. Документальний роман Євгенії Сенік «Бо болить» стає місцем зустрічі ідей націоналізму (історії боротьби) і лібералізму (його уваги до жіночого досвіду). Роман поєднує історію упівки Анни Попович та сучасну історію Жені, молоді жінки, чия родина опиняється на окупованій території Луганської області. Історія написання твору пов'язана зі зйомками Тарасом Химичем фільму «Жива» (2016): Є. Сенік їздила разом із ним на зустрічі з Анною. У її розповідях Є. Сенік побачила потенціал для художнього твору, який початково мав бути лише про Анну, але війна, що розпочалася у 2014 р., спонукала авторку додати сучасну історію, яка актуалізує минуле.

У тексті роману лінію Анни формують записи її розповідей про участь у русі опору. Надавши їй голос, авторка не редагує, не впорядковує і, за невеликим винятком, не коментує її розповідь. Історія Анни постає у повторах, розривах і замовчуваннях, так, як вона втілилася в мовленні. Героїня розповідає про початок своєї співпраці з УПА, втечі від переслідувань НКВС, арешт, загибель матері й своє рішення приєднатися до лав УПА, про участь у русі опору своїх братів, падіння першої криївки і втрату руки, порятунок зі шпиталю, самотню зимівлю в горах, повернення в УПА, стосунки з командиром Довбушем, падіння криївки на горі Березовачка, життя в таборі та після звільнення з нього. Попри те що ця історія давала багато можливостей для формування фабули (чи фабул), авторка не опрацьовує розповідь Анни, залишаючи її у тому вигляді, в якому вона постала.

З одного боку, ця увага до автентичного мовлення героїні забезпечує достовірність історії, що надзвичайно важливо з огляду на маргіналізованість її досвіду та практику підпорядкування такого досвіду ідеологічним наративам. З іншого боку, відмова від організації розповіді у фабулу означає і відмову від осмислення її, адже фабула передбачає встановлення причинно-наслідкових зв'язків. Ставлення Є. Сенік до зібраного матеріалу відбиває сучасний етап інтегрування знань про жіночий військовий досвід в Україні: відомості про нього зібрані й зафіксовані, але неосмислені, не виструнчені у зрозумілі історії, не вписані у велику історію спільноти.

На відміну від героїні О. Забужко, Анна Попович перебуває в центрі розповіді. Попри те що в її спогадах фігурують відомі командири Довбуш і Грім, розповідь не концентрується на них. Анна розповідає про свій власний досвід, окремий від їхніх бойових заслуг. Фабула про зраду криївки на Березовачці могла б стати основою шпигунського детективу, але Анну не турбує питання, чи справді Довбуш повідомив, де перебуває Грім, для неї важливіші її власні дії у цій історії.

Розповідь Анни дає належне уявлення про особисте життя жінки в лавах УПА: героїню кохали багато чоловіків, але у фактичному шлюбі вона перебувала з Довбушем. У цивільному житті Лука Гринішак (Довбуш) був одружений. Анна сходиться з ним у час, коли шлюбна жінка виїздить з України, але коли вона повертається, Анна розриває стосунки. Попри те що кохання має значну вагу в цій розповіді, вона не про тіло, а про дух: Анну кохають і тоді, коли вона втратила руку, бо вона має велику внутрішню силу, яка допомагає їй пережити не лише поранення, а й ув'язнення.

Тілесний досвід дуже обмежений і пов'язаний з насиллям. Анна згадує, що мала дитину, яка швидко померла, але уникає деталей. Тож Женья, нараторка частини про сучасну війну, висловлює припущення, що «дитина, про яку так мало розказувала Анна і яка померла ще немовлям, була наслідком допитів під час першого арешту в сорок четвертому році. Можливо, навіть наслідком зґвалтування тим самим слідчим, який за словами Анни «дуже її бив, але й любив її»» [20, 224] (це єдина спроба доповнити розповідь Анни, пояснюючи її). Про інше насилля над собою

Анна розповідає прямо: в ув'язненні її стерилізували.

У текстах радянського періоду

сексуальне насильство вказує на фактичне знищення суб'єктності жінки, втрату ідентичності, яка безпосередньо пов'язана з тілесністю. Згвалтування робить жінку «чужою» й автоматично усвідомлюється як вилучення з групи «своїх». Презентацію сексуального насильства традиційно використовують для демонізації [19, 146].

У романі «Бо болить» пережите насилля не руйнує суб'єктність Анни: вона зберігає свої переконання і здатність їх відстоювати, вона не підпадає під вплив співробітників НКВС. Для повстанців також важливими лишаються тільки її власні вчинки. Ані згвалтування, ані стерилізація не змінюють Анну, так само як не визначає її життя втрата руки. У такий спосіб роман заперечує переконання, що головна функція жінки — відтворення нації, яка так яскраво виражена в романі О. Забужко. Головна героїня сучасної частини роману в майбутньому (в епілозі, де вже немає війни) приїздить у Лутугіно з дочкою, підтверджуючи, що «життя має тривати» [20, 285], проте ця дівчинка — поза контекстом відновлення українських втрат у війні, адже вона народилася і росте в іншій державі.

Відмова авторки інтерпретувати досвід Анни є відчутною у другій лінії роману. Її героїня Женя, яка записувала історію повстанки, прагнучи створити про неї роман, не може подолати свого страху перед війною і за нагоди виїздить з України, залишаючи хвору на рак матір і батька (зі стійкими патріотичними переконаннями) в окупації. Дві історії співіснують у романі на контрасті, незалежно від задуму авторки (хоча в інтерв'ю Є. Сенік схильна тлумачити їх як співзвучні [11]), якщо розуміти їх як розповідь про національну ідентичність, а саме це заявлено на початку твору. Для Жені актуальним є лише те, що Анна уникала впливу кризових часів на свою особистість, лишилася собою, незважаючи на пережите. Історію жінки в лавах армії Женя сприймає як зразок реалізації власної суб'єктності й робить усе, щоб досягти самототожності без озирання на суспільні очікування.

Розглянуті жіночі романи про боротьбу УПА розширюють проблематику жанру, розкриваючи ті аспекти теми, що лишалися поза увагою авторів-чоловіків. Зокрема, йдеться про «негероїчні», але важливі забезпечення виживання, психологічну підтримку, конспірацію та агітацію. Жіночі образи допомагають розумінню опору як тотального, а не лише чоловічого досвіду. Значення розробки літературою теми жіночого досвіду в лавах УПА визначається трьома завданнями: зробити видимим жіночий досвід, заперечити рудиментарні уявлення про т. зв. Велику Вітчизняну війну й боротьбу українців проти окупації, створити соціальні рамки пам'яті про жінок-військових. Розглянуті романи демонструють певний розвиток теми у часі: від «додавання» жінки до чоловічого нарративу до створення проблемного тексту про жіночий досвід війни, якому важко дібрати оповідні рамки. Повість «Лемківщина в огні» акцентувала внесок жінок у боротьбу, їхні зусилля у зміцненні боєздатності армії.

Образ Тетяни створений за тими ж принципами, що й образи чоловіків: тотожні цінності, вміння, труднощі. Ця стратегія адвокатає жінок в армії і закріплює в суспільній свідомості повагу до їхнього внеску, але перетворює їх на «майже чоловіків», оскільки не порушує проблемних гендерних питань. Оксана Забужко у романі «Музей покинутих секретів» зосереджується на різниці в переживанні війни, зумовленій переважно біологічними чинниками, заради акцентування яких відмовляється від зображення обов'язків, які жінки виконували в армії. Авторка актуалізує традиційний погляд на жінку як відповідальну за відтворення нації, а тому «карає» своїх героїнь за відхід від цієї ролі. Документальний роман «Бо болить» дає уявлення про широкий діапазон жіночого досвіду, розповідаючи і про різноманітні функції, які виконували жінки в УПА, і про трагічність кохання і материнства, так само як й інших родинних зв'язків, і про гендерний характер насилля, обираючи історію самототожності як найважливішу. Історія жінки в УПА розгортає перед авторками широкі можливості, більшість із яких ще не реалізовані. Висвітлення жіночого досвіду в лавах УПА важливе також як елемент деколонізації: адекватне поцінування ролі жінок у повстанському русі заперечує радянські наративи про «зради» чи «слабкість переконань». Попри відмінності трактування теми, усі три твори розповідають про відданість жінок цілям боротьби і незгоду співпрацювати з ворогом. Епізодичні героїні «Лемківщини в огні» підривають себе, щоб уникнути полону, Рахеля («Музей покинутих секретів») накладає на себе руки після катування, але не виказує Адріяна, Анна («Бо болить») не зраджує повстанців навіть під черговими тортурами.

Розгляд теми жінок в УПА свідчить, що на висвітлення її суттєво впливають патріархальні переконання. Це виявляється навіть тоді, коли на цю тему пишуть самі жінки. Образ жінки-воїна занадто далекий від стереотипних уявлень про фемінність, що спонукає авторок маргіналізувати або жіночий, або мілітарний досвід. В обох випадках формування адекватного розуміння суспільством досвіду жінок в армії виглядає проблемним, але саме визнання внеску жінок у боротьбу в умовах війни сприятиме реальному досягненню гендерної рівності.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Бурдс Дж. Советская агентура: Очерки истории СССР в послевоенные годы (1944—1948). Москва; Нью Йорк: Современная История, 2006. 293 с.
2. Буцька К. Пам'ять як жіночий простір у романі О. Забужко «Музей покинутих секретів» // Синопис: текст, контекст, медіа. 2023. № 29 (2). С. 96—101.
3. В'ятрович В. Бочка для Мотрі, або Історія однієї зради // В'ятрович В. Історія з грифом «Секретно». Львів: Центр досліджень визвольного руху, 2011. С. 91—98.
4. Гаєришко М. Заборонене кохання: фактичні дружини учасників підпілля ОУН та УПА 1940—1950-х років // Жінки Центральної та Східної Європи у Другій світовій війні: гендерна специфіка досвіду в часи екстремального насильства: 36. наук. праць / за наук. ред. Г. Грінченко, К. Кобченко, О. Кісь. Київ: Тов. «Арткнига», 2015. С. 123—142.

5. *Гриник А.* Жінка — об'єкт насильства в українському підпіллі: правда чи міф? // Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Історія. 2021. № 7/49. С. 206—225.
6. Група УПА «Говерля». Книга перша: Звіти та офіційні публікації / зібрав і впорядкував Петро Содоль / Літопис УПА. Т. 18. Торонто: Видавництво «Літопис УПА», 1990. 321 с.
7. *Гундорова Т.* Транзитна культура: Симптоми постколоніальної травми. Київ: Грані-Т, 2013. 548 с.
8. *Забужко О.* Музей покинутих секретів: Роман. Київ: Комора, 2020. 832 с.
9. *Іванців О.* Шана чи осуд. Як пам'ятають загиблих на війні жінок? URL: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/dosvidy-viynu/yak-pamyatayut-zahyblyh-naviyni-zhinok.html>. (15.01.2024).
10. *Іванченко В.* Квітка в червоному пеклі: життєвий шлях Людмили Фої / відп. ред. П. Потічний / Літопис УПА. Серія «Події і люди». Кн. 8. Торонто; Львів: Видавництво «Літопис УПА», 2009. 128 с.
11. Інтерв'ю з авторкою книги «Бо болить» Євгенією Сенік. URL: <https://md-eksperiment.org/post/20230125-interv-yu-z-avtorkoyu-knigi-bo-bolit-yevgenieyu-senik>. (15.01.2024).
12. *Ищук О., Іванченко В.* Життєвий шлях Галини Голояд — «Марти Гай» / відп. ред. П. Потічний / Літопис УПА. Серія «Події і люди». Кн. 10. Торонто; Львів: Видавництво «Літопис УПА», 2010. 128 с.
13. *Кісь О.* Жіночий досвід участі в національно-визвольних змаганнях на західноукраїнських землях 1940—1950-х рр. // Схід — Захід: Історико-культурологічний збірник. Випуск 13—14. Харків: Тов. «НТМТ», 2009. С. 104—105.
14. *Кісь О.* Між особистим і політичним: гендерні особливості досвіду жінок-учасниць національно-визвольних змагань на західноукраїнських землях у 1940—1950-х роках // Народознавчі зошити. 2013. № 4 (112). С. 591—599.
15. *Онишко Л.* «Нам сонце всміхалось крізь ржавії грати...». Катерина Зарицька в українському національно-визвольному русі / відп. ред. П. Потічний / Літопис УПА. Т. 8. Торонто; Львів: Видавництво «Літопис УПА», 2007. 912 с.
16. *Остромира М.* Лемківщина в огні: повість. Київ: Український письменник; Нью-Йорк: Фундація дослідження Лемківщини, 1992. 264 с.
17. *Панченко О.* Зв'язкова генерала. Галина Дидик: «...На жаль, і я жива». Галяч: Галяч, 2007. 264 с.
18. *Петренко О.* Інструменталізація страху. Використання радянськими та польськими органами безпеки жінок-агентів у боротьбі проти українського націоналістичного підпілля // Україна Модерна. 2011. № 18: Пограниччя. Окраїни. Периферії. С. 127—151.
19. *Петренко О.* Літературні обрАзи «бандерівок» у контексті ідеологічних воєн // Жінки Центральної та Східної Європи у Другій світовій війні: гендерна специфіка досвіду в часи екстремального насильства: зб. наук. праць / за наук. ред. Г. Грінченко, К. Кобченко, О. Кісь. Київ: Тов. «Арт книга», 2015. С. 143—144.
20. *Сенік Є.* Бо болить. Брустури: Дискурсус, 2023. 288 с.
21. *Стебельський С., Конопаський О.* Крізь сміх заліза (Хроніки) / відп. ред. П. Потічний / Літопис УПА. Т. 30. Торонто; Львів: Видавництво «Літопис УПА», 2000. 550 с.
22. Туди, де бій за волю. Збірник військово-політичних матеріалів у пам'ять Максима Скорупського — Макса, курінного УПА. Лондон; Париж: Перша українська друкарня у Франції, 1989. 479 с.
23. *Хромейчук О.* Мілітаризм та фемінізм, або Як вписувати військовослужбовиць в

історію війн // Жіночі виміри минулого: уявлення, досвіди, репрезентації / ред. О. Кісь. Львів: Центр міської історії; Інститут народознавства НАН України, 2023. С. 420—430.

24. *Cooke M.* Women and the war story. Berkeley: University of California Press, 1996. 309 p.
25. *Higonnet M.* Cassandra's Question: Do Women Write War Novels? // *Borderwork: Feminist Engagements with Comparative Literature* / ed. M. Higonnet, Sh. Benstock, C. Schenck. Ithaca: Cornell University, 1994. P. 144—161.

Отримано 31 січня 2024 р.

## REFERENCES

1. Burds, Dzh. (2006). *Sovetskaia agentura: Ocherki istorii SSSR v poslevoennnye gody (1944—1948)*. Moscow; New York: Sovremennaia Istoriia. [in Russian]
2. Butska, K. (2023). Pamiat yak zhinochyi prostir u romani O. Zabuzhko "Muzei pokynutykh sekretiv". *Synopsys: tekst, kontekst, media*, 29(2), 96—101. [in Ukrainian]
3. Viatrovych, V. (2011). Bochka dlia Motri, abo Istoriia odniiei zrazy. In V. Viatrovych, *Istoriia z bryfom "Sekretno"* (pp. 91—98). Lviv: Tsentr doslidzhen vyzvolnoho rukhu. [in Ukrainian]
4. Havryshko, M. (2015). Zaboronene kokhannia: faktychni druzhyny uchashnykiv pidpillia OUN ta UPA 1940—1950-kh rokiv. In H. Hrinchenko, K. Kobchenko, & O. Kis (Eds.), *Zhinky Tsentralnoi ta Skhidnoi Yevropy u Druhii svitovii viini: henderna spetsyfika dosvidu v chasy ekstremalnoho nasylstva: Zb. nauk. prats* (pp. 123—142). Kyiv: Tov. "Art-knyha". [in Ukrainian]
5. Hrynyk, L. (2021). Zhinka — ob'iekt nasylstva v ukrainskomu pidpilli: pravda chy mif? *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drobobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii: Istoriia*, 7(49), 206—225. [in Ukrainian]
6. Sodol, P. (Ed.). (1990). *Hrupa UPA "Hoverlia". Knyha persha: Zvity ta ofitsiini publikatsii* / Litopys UPA (Vol. 18). Toronto: Vydavnytstvo "Litopys UPA". [in Ukrainian]
7. Hundorova, T. (2013). *Tranzytna kultura: Symptomy postkolonialnoi travmy*. Kyiv: Hrani-T. [in Ukrainian]
8. Zabuzhko, O. (2020). *Muzei pokynutykh sekretiv: Roman*. Kyiv: Komora. [in Ukrainian]
9. Ivantsiv, O. (2022). *Shana chy osud. Yak pamiataiut zahyblykh na viini zhinok?* <https://genderindetail.org.ua/season-topic/dosvidy-viyny/yak-pamyatayut-zahyblyh-na-viyni-zhinok.html>. [in Ukrainian]
10. Ivanchenko, V. (2009). *Kvitka v chervonomu pekli: zhyttievyi shliakh Liudmyly Foi* (P. Potichnyi, Ed.) / Litopys UPA. Serii "Podii i liudy" (Vol. 8). Toronto; Lviv: Vydavnytstvo "Litopys UPA". [in Ukrainian]
11. *Interviu z avtorcoiu knyhy "Bo bolyt" Yevheniieu Senik*. <https://md-eksperiment.org/post/20230125-interv-yu-z-avtorkoyu-knigi-bo-bolit-yevgeniieu-senik>. [in Ukrainian]
12. Ishchuk, O., & Ivanchenko, V. (2010). *Zhyttievyi shliakh Halyny Holoiad — "Marty Hai"* (P. Potichnyi, Ed.) / Litopys UPA. Serii "Podii i liudy" (Vol. 10). Toronto; Lviv: Vydavnytstvo "Litopys UPA". [in Ukrainian]
13. Kis, O. (2009). Zhinochyi dosvid uchasti v natsionalno-vyzvolnykh zmahanniakh na zakhidnoukrainskykh zemliakh 1940—1950-kh rr. *Skhid — Zakhid: Istoryko-kulturolohichniy zbirnyk*, 13—14, 104—105. [in Ukrainian]
14. Kis, O. (2013). Mizh osobystym i politychnym: genderni osoblyvosti dosvidu zhinok-uchashnyts natsionalno-vyzvolnykh zmahani na zakhidnoukrainskykh zemliakh u 1940—1950-kh rokakh. *Narodoznauchi zoshyty*, 4(112), 591—599. [in Ukrainian]

15. Onyshko, L. (2007). "Nam sontse vsmikhalos kriz rzhavii graty..." *Kateryna Zarytska v ukrainskomu natsionalno-vyzvolnomu rusi* (P. Potichnyi, Ed.) / Litopys UPA (Vol. 8). Toronto; Lviv: Vydavnytstvo "Litopys UPA". [in Ukrainian]
16. Ostromyra, M. (1992). *Lemkivshchyna v ohni: povist*. Kyiv: Ukrainnyi pysmennyk; New York: Fundatsiia doslidzhennia Lemkivshchyny. [in Ukrainian]
17. Panchenko, O. (2007). *Zviazkova henerala. Halyna Dydyk: "...Na zhal, i ya zhyva"*. Hadiach: Hadiach. [in Ukrainian]
18. Petrenko, O. (2011). Instrumentalizatsiia strakhu. Vykorystannia radianskymy ta polskymy orhanamy bezpeky zhinok-ahentiv u borotbi proty ukrainskoho natsionalistychnoho pidpillia. *Ukraina Moderna, 18 (Pohranychchia. Okrainy. Peryferii)*, 127—151. [in Ukrainian]
19. Petrenko, O. (2015). Literaturni obrAzy "banderivok" u konteksti ideolohichnykh voien. In H. Hrinchenko, K. Kobchenko, & O. Kis (Eds.), *Zhinky Tsentralnoi ta Skhidnoi Yevropy u Druhii svitovii viini: henderna spetsyfyka dosvidu v chasy ekstremalnoho nasylstva: zb. nauk. prats* (pp. 143—144). Kyiv: Tov. "Art-knyha". [in Ukrainian]
20. Senik, Ye. (2023). *Bo bylyt*. Brustury: Dyskursus. [in Ukrainian]
21. Stebelskyi, S., & Konopadskyi, O. (2000). *Kriz smikh zaliza (Khroniky)* (P. Potichnyi, Ed.) / Litopys UPA (Vol. 30). Toronto; Lviv: Vydavnytstvo "Litopys UPA". [in Ukrainian]
22. *Tudy, de bii za voliu. Zbirnyk viiskovo-politychnykh materialiv u pamiat Maksyma Skorupskoho — Maksa, kurinnoho UPA*. (1989). London; Paris: Persha ukrainska drukarnia u Frantsii. [in Ukrainian]
23. Khromeichuk, O. (2023). Militaryzm ta feminizm, abo Yak vpysuvaty viiskovosluzhbovyts v istoriiu viin. In O. Kis (Ed.), *Zhinochi vymiry mynuloho: uiavlennia, dosvidy, reprezentatsii* (pp. 420—430). Lviv: Tsentr miskoi istorii; Instytut narodoznavstva NAN Ukrainy. [in Ukrainian]
24. Cooke, M. (1996). *Women and the war story*. Berkeley: University of California Press.
25. Higonnet, M. (1994). Cassandra's Question: Do Women Write War Novels? In M. Higonnet, Sh. Benstok, & C. Schenck (Eds.), *Borderwork: Feminist Engagements with Comparative Literature* (pp. 144—161). Ithaca: Cornell University.

Received 31 January 2024

*Snizhana Zhygun*, doctor of philology, docent  
Shevchenko Institute of Literature  
4 M. Hrushevskoho st., Kyiv, 01001  
Borys Hrinchenko Kyiv Metropolitan University  
13b Lukianenka st., Kyiv, 04207  
e-mail: s.zhyhun@kubg.edu.ua  
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1193-2949>

#### EMBELLISHED, MARGINALIZED, AND MISUNDERSTOOD: WOMEN'S EXPERIENCES IN UKRAINIAN WOMEN'S PROSE ABOUT THE STRUGGLE OF UIA

The paper examines the role of literature in creating a social framework for the memory of women combatants. The aim is to outline the problematic issues of forming a collective memory of women in the UIA ranks, based on the analysis of the literary representation of their experiences in prose. The objects of the study are the novels "Lemkivshchyna in Fire" by Mariia Ostromyra, "The Museum of Abandoned Secrets" by Oksana Zabuzhko, and "Because It Hurts" by Yevheniia Senik. To achieve this goal, the paper considers aspects of women's experiences in the UIA as presented by historians and then compares



the real experiences with those depicted in the analyzed texts, identifying and interpreting problematic issues.

Historians describe women's experiences by combining: 1) the functions that women performed in the army (scouts, typists, couriers, nurses, suppliers, and, rarely, riflemen); 2) changes in the concept of femininity, including the rejection of motherhood, loss of children, separation from family or beloved men, and forced relationships; 3) the instrumentalization of fear initiated by the Soviet secret services.

The analyzed women's novels have different strategies for representing women's experiences. "Lemkivshchyna in Fire" emphasizes the contribution of women to the struggle but avoids depicting a specifically female experience. "The Museum of Abandoned Secrets" highlights the distinctive experience of war caused by biological (but not social) factors and doesn't account for women's participation in the struggle. "Because It Hurts" captures a wide range of women's experiences but avoids interpreting and evaluating them. Thus, these novels make women's experiences during armed conflicts visible but do not convey their fullness and complexity. At the same time, all three works aim to deny the Soviet narrative of the 'betrayal' of women from the underground movement: the portrayed characters are steadfastly committed to the goals of the struggle and refuse to cooperate with the enemy. Therefore, these novels are significant in the context of the decolonization process.

**Keywords:** women's studies, gender roles, war prose, memory, contemporary Ukrainian literature.